

Yatsenko V. V. Pedagogical skills in teaching psychological and pedagogical disciplines to educators at the present stage

The article highlights the essence of the concept of "pedagogical skills". Peculiarities of teaching psychological and pedagogical disciplines in the context of formation of professional self-determination of applicants of specialty 012 "Preschool education", in particular, its cognitive-gnostic component are determined. It is established that in the course of integration teaching of psychological and pedagogical disciplines taking into account individual psychological features of the applicant's personality there is a purposeful process of deepening and strengthening of his knowledge about essence of activity of the teacher-educator. There are four relatively independent but interconnected blocks of pedagogical skills: psychological and pedagogical knowledge; personal and professionally significant qualities; pedagogical abilities; skills and abilities to build the educational process, the art of teaching. It is noted that the experience of advanced free economic education in the field of training future preschool education specialists allows to distinguish the following interrelated elements in the structure of pedagogical skills of teaching psychological and pedagogical disciplines: humanistic orientation, professional knowledge, basic pedagogical abilities, pedagogical techniques. It is pointed out that pedagogical abilities in their essence act as an individual trajectory of development of a pedagogical worker. Three main periods of the process of formation of pedagogical skills are formed: the period of formation of beginning teachers; improvement of pedagogical skills in the process of gaining experience; pedagogical innovation. It is noted that the experience of teaching psychological and pedagogical disciplines for preschoolers confirms the need to use the mechanism of innovative educational activities based on interactive teaching methods to solve problems of training future professionals (polylogist, educational and pedagogical training, simulation-role modeling, pedagogical workshop). The directions of improvement of pedagogical skill of teaching of psychological and pedagogical disciplines to applicants of preschool education are offered: integrity and continuity of preparation and advanced training of pedagogical workers; formation of teachers' stable motivation to improve pedagogical skills; improvement of pedagogical techniques.

Key words: education, teacher, preschoolers, pedagogical skills, partnership, mentoring, interactive teaching methods, pedagogical workshop.

УДК 378.091.3:373.3.011.3-051:37.014.53

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.83.50>

Севастюк М. С.

**ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

У статті висвітлюється питання забезпечення демократизації освітнього процесу в професійній підготовці вчителя початкової школи та визначається його вплив на якість професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Проведений аналіз літератури з питання дав можливість розглянути демократизацію освіти як складний, багатогранний процес, який містить усі складники системи освіти, зокрема: від управління освітою на рівні держави, системи освіти та школи до управління спілкуванням та самоорганізацією кожного учасника освітнього процесу.

Демократизація освітнього процесу розглядається як впровадження демократичних засад у спільну діяльність учасників, встановлення «суб'єкт-суб'єктних» відносин під час навчання. Проявами демократизації освіти у навчальному процесі є розвиток суб'єктності студентів, які виступають активними учасниками професійного становлення та особистісного розвитку, встановлення відносин співпраці та партнерства в освітньому процесі.

Демократизація освітнього процесу передбачає використання викладачем активних методів навчання, до яких належать інтерактивні вправи, групова робота, дослідницькі, проектні завдання. Це призводить до зміни місця та ролі викладача – від інформатора, наставника до фасилітатора.

Сприятливі умови створює демократичне освітнє середовище закладу вищої освіти, яке базується на принципах альтернативності, різноманітності, вільного вибору та відповідальності студентів.

Демократизація освітнього процесу забезпечує свідоме засвоєння професійних знань через їхнє особистісне засвоєння студентами, формування фахових компетентностей через активну практичну діяльність, але насамперед забезпечує розвиток демократичних цінностей особистості, формування у них активної та відповідальної громадянської позиції, що є основою становлення конкурентоздатного вчителя початкової школи та підвищення якості професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, демократизація освіти, демократизація освітнього процесу, демократичні цінності, суб'єктність, педагогіка партнерства, активні методи навчання, демократичне освітнє середовище.

Зміни, які відбуваються у початковій школі у зв'язку із впровадженням концепції стратегічного розвитку вітчизняної освіти "Нова українська школа", зумовлюють нові підходи до підготовки вмотивованого, компетентного, конкурентоздатного вчителя початкової школи. Змінюється не лише зміст підготовки, в основі якого закладені компетентнісний та інтегрований підходи до оволодіння педагогічною професією, значної перебудови зазнає організація освітнього процесу у вищій школі, яка передусім спрямована на ствердження діяльнісного та персоналізованого підходів, впровадження демократичних цінностей у професійну освіту, підготовку вчителя, здатного створювати демократичне освітнє середовище у сучасній українській школі.

Питаннями підвищення якості підготовки конкурентоспроможного вчителя початкової школи займалися В. Бондар, О. Дубасенюк, О. Комар, О. Матвієнко, І. Шапошнікова та інші. Важливим складником педагогічної освіти є підготовка вчителя та його діяльність на засадах демократичних цінностей. Про це свідчать зазначені у Професійному стандарті за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти” загальні вміння, які тісно пов’язані з демократичними цінностями вчителя, а саме: здатність діяти як відповідальний громадянин та брати участь у суспільному житті на різних рівнях (громадянська компетентність); здатність до взаємодії з іншими в різних соціальних ситуаціях та критичного оцінювання соціальних подій і явищ (соціальна компетентність); здатність до створення команди однодумців, прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов’язків (лідерська компетентність) [8]. Відповідно до них у стандарті вищої освіти з підготовки вчителя початкової школи визначені такі загальні компетентності, зокрема: здатність реалізувати свої права і обов’язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність працювати в команді; здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність діяти соціально відповідально і свідомо; здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), які тісно пов’язуються із демократичними цінностями особистості [9].

На впровадження культури демократії в освітній процес закладів педагогічної освіти була спрямована діяльність міжнародного проекту “Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині”, який здійснювався Університетом Південно-Східної Норвегії за підтримки Норвезького агентства міжнародного співробітництва та підвищення якості вищої освіти в партнерстві з Національним педагогічним університетом імені М. Драгоманова, ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”, громадськими організаціями “Інститут досліджень миру Близького Сходу” (Палестина), “Учбово-методичний науково-інформаційний центр” (Україна), “Європейський центр імені Вергеланда” (Норвегія). Практично цінним є доведення можливості запровадження ідей демократії під час навчання всіх дисциплін, які входять у зміст педагогічної освіти, а саме: суспільних, природничих, математичних [2]. Отже, доведено думку Л. Колеснік, що демократизація поступово пронизує освітній простір на всіх рівнях – від філософії освіти, освітніх інституцій до методів викладання та освітньої практики [5]. Упровадження ідей демократії на більш широкому рівні, тобто в освітньому процесі закладу вищої освіти, стало предметом дослідження у цій статті.

Мета статті полягає у визначенні напрямів забезпечення демократизації освітнього процесу в професійній підготовці вчителя початкової школи та визначення впливу на якість професійного становлення майбутнього фахівця.

Реформування початкової освіти визначає напрями підготовки вчителя початкової школи. Відповідно до завдань, зазначених у концепції “Нова українська школа”, спрямованих на виховання відповідальних, активних і підприємливих громадян, звертається увага на формування у молодших школярів демократичних цінностей, створення у школі демократичного освітнього середовища [4]. Це неможливо без підготовки вчителя до його професійної діяльності на принципах демократії, поваги до прав людини.

Відповідно до поглядів Р. Голлоба, Т. Хаддлестона, П. Крапфа, Д. Роу, В. Таелмана у разі впровадження ідей демократії в освіту виокремлюються такі підходи, як навчання про/для/через демократію. “Навчання про демократію” спрямоване на оволодіння знаннями про демократичні цінності під час вивчення окремого предмета “Громадянська освіта” або через інтеграцію його ідей у зміст різних предметів (мультидисциплінарний підхід). “Навчання для демократії” спрямоване на підготовку до життя в демократичному суспільстві. “Навчання через демократію” пов’язане із набуттям практичного досвіду демократичної поведінки. Цінним є використання всіх шляхів формування демократичної культури особистості, однак формування навичок та особистого досвіду демократичної поведінки, особистісного його набуття є важливим завданням щодо підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Актуальність проблематики необхідності демократизації освітнього процесу як початкової, так і вищої школи підкреслює і той факт, що, за даними дослідження Л. Колеснік, які були проведені в межах проекту “Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині”, дало можливість з’ясувати, що 10,8% педагогів та 37,6% студентів асоціюють запровадження демократії в освітній процес через окрему дисципліну, але лише 24,3% студентів акцентували увагу на необхідності організації навчання на засадах рівності, створенні демократичного середовища та застосування принципів педагогіки партнерства [5].

Натепер питання демократизації освіти є актуальними та висвітлюються в дослідженнях таких науковців, як: В. Андрущенко, Т. Жижко, В. Кремень, Л. Колеснік, Т. Матусевич та ін. Передусім демократизація освіти визначається науковцями як впровадження демократичних засад, принципів, цінностей в організацію системи освіти. До демократичних цінностей зараховують такі вміння, як: спілкування у багатокультурному суспільстві, здатність вирішувати конфлікти, відстоювання власної позиції, критичне мислення та повага до культурного різноманіття. Їхньою основою є свобода, рівність, братерство, солідарність, права людини, народний суверенітет, повага до людей, до їхньої гідності тощо.

До принципів демократизації освіти С. Гончаренко в "Енциклопедії освіти" зараховує такі принципи, як: співробітництво, різноманітність, відкритість, самоорганізація, рівні можливості. Він розглядає різні площини їхнього впровадження, зокрема: на рівні окремої особистості, взаємодії, освітнього закладу, суспільства і держави [3]. Отже, демократизація освіти проявляється через проникнення принципів демократії в усі складники системи освіти та на всіх рівнях, тобто на рівні управління національною системою освіти, управління окремим навчальним закладом, організації освітнього процесу.

Демократизація на рівні площини окремого студента розпочинається із самоорганізації навчальної діяльності, виявлення рис активності, ініціативності, творчості у навчальному процесі. Перетворення студента із об'єкта педагогічного впливу під час навчальних занять на суб'єкта освітнього процесу сприяє формуванню у нього активної, відповідальної позиції за своє навчання і особистісно-професійний розвиток.

Із вихованням у людини якостей активності, самостійності, здатностей до змін у діяльності та власній особистості зумовлюється виникнення поняття "суб'єктність", яке було предметом дослідження Н. Арістової, Ю. Журат, М. Севастюк, С. Пелипчук, С. Шехавцової.

Від сформованості суб'єктності студентів залежить успішність навчальної діяльності, а також їхньої подальшої професійної кар'єри. Суб'єктність майбутнього фахівця є внутрішнім стрижнем професійного становлення компетентного фахівця, невід'ємним складником професійної компетентності вчителя. Власне, суб'єктна позиція студента забезпечує неперервний особистісний та професійний саморозвиток фахівця, свідоме "вироснування" у собі професіонала. Ставлення до студента як до суб'єкта є гарантією якісної професійної освіти, тому ця якість виступає одночасно і метою (результатом) педагогічної освіти, і умовою її ефективності [6].

Однак не будь-який навчальний процес буде сприяти становленню суб'єктності студентів. Розвиток суб'єктності студентів у навчальній діяльності передусім відбувається через використання активних методів навчання, стимулювання колективних форм роботи і взаємодії студентів у навчанні, також під час створення та вирішення проблемних ситуацій, наукових і практичних проблем. Найбільш активізують на заняттях ситуації, в яких студенти відстоюють свою думку, беруть участь у дискусіях і обговореннях, вирішують суперечливі питання.

Однак, як показала практика, традиційні способи активізації процесу навчання не змінюють споживачке ставлення студента до навчальної діяльності як об'єкта педагогічного процесу, який за своєю суттю залишається пасивним та керованим учасником педагогічної взаємодії. Перетворення студента з об'єкта педагогічного впливу на суб'єкта освітнього процесу, здатного до творчої самореалізації, можливе через усвідомлення ним власної відповідальності за результати процесу навчання. Однак навчальні ситуації будуть зацікавлювати студентів, якщо вони пов'язані з особистими або майбутніми професійними потребами здобувачів освіти. Тому великого значення набуває використання під час навчання практично-орієнтованих завдань, практичного досвіду студентів. Це докорінно змінює функції викладача, тобто з інформатора він перетворюється на організатора, консультанта, педагога-фасилітатора. Спрямованість змісту освіти на майбутню професію, пошук особистісних смислів освіти забезпечує активність студентів у власній навчальній діяльності та розвиває їхню відповідальність за досягнуті результати.

Досвід студента із вираження власної позиції у навчальній діяльності, прояв його активності та самостійності під час її організації, формування відповідальності за її результати та результати власного професійного розвитку сприяють формуванню демократичної позиції особистості, її демократичних цінностей.

Другою важливою площиною демократизації освітнього процесу виступає дотримання принципів співробітництва та партнерства. Співробітництво передбачає встановлення атмосфери взаєморозуміння, довіри і взаємної вимогливості, що забезпечує створення творчого, демократичного середовища. Партнерство – встановлення та розвиток взаємовигідних відносин між школою, вчителями, учнями, членами громади і спонсорами для спільного вирішення загальних проблем. Відносинам співробітництва та партнерства властиві ознаки рівноправності, двобічного спілкування, чесності та відкритості, поваги та рівності.

Демократизація освітнього процесу передбачає використання викладачем активних методів навчання, до яких зараховують інтерактивні вправи, групову роботу, дослідницькі, проєктні завдання.

Використання інтерактивних методів навчання студентів дасть можливість створити ситуації, залучаючи до яких майбутні вчителі навчатимуться швидко та ефективно вирішувати навчально-методичні завдання у співпраці, удосконалюватимуть культуру спілкування, розвиватимуть критичне мислення, набуватимуть навичок самостійного здобуття та передачі своїх знань іншим. Використання дискусій та дебатів у навчанні сприятиме розвитку у студентів навичок висловлювати та відстоювати власну думку, добирати різні аргументи, прислуховуватись до думок співрозмовника, ухвалювати спільні рішення. У дослідженнях Ю. Лимар, О. Демченко, І. Турчиної представлено досвід щодо формування у студентів навичок демократичного спілкування та використання філософського діалогу під час викладання педагогічних дисциплін [7].

Отже, колективне виконання дослідницької діяльності, проєктів розвиває готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності та думок, формує вміння відстоювати власну думку і позицію.

Демократизація освітнього процесу можлива лише за умови створення у закладі освіти демократичного освітнього середовища, безпечного, вільного від насильства і соціальних бар'єрів, яке забезпечує сприятливі

умови для активної участі кожного у власному професійному становленні та “входженні до професії”. Демократичне освітнє середовище можливе за умови різноманітності освітніх програм, змісту, форм і методів навчання, диференціації та індивідуалізації. Таке середовище сприяє персоніфікації професійної підготовки, створює умови для індивідуальної стратегії розвитку як особистості, так і майбутнього фахівця, уможливорюється за допомогою вибору спецкурсів та спецпрактикумів, які відповідають інтересам особистості.

Власне, демократизація освітнього середовища забезпечує розвиток комунікативних навичок, підвищення інтересу до демократії та прав людини, забезпечує активну громадянську позицію особистості, формування лідерських якостей.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у тому, що побудувати демократичне суспільство неможливо без демократизації освіти. Набуття студентами досвіду демократичної поведінки складає основи майбутньої особистості та її професійної діяльності. Під час навчання із впровадженням принципів демократизації у студентів розвиваються навички самостійного навчання впродовж усього життя, аналітичного та критичного мислення, відкритості до інших поглядів, гнучкості та вміння адаптуватися, навички співпраці та партнерської взаємодії. Лише вчитель, який володіє демократичними цінностями та має досвід демократичної поведінки, може сформувати зазначені якості у своїх учнів. Тому впровадження культури демократії в освітній процес вищої школи є важливою передумовою підвищення якості професійної підготовки вчителя початкової школи та розбудови демократичного суспільства.

Використана література:

1. Андрущенко В. П. Освіта як чинник формування демократичного світогляду студентів. *Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія* : журнал наук. праць. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Творче об-ня “Нова парадигма”. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 119. С. 3–12.
2. Гаврілова Л., Бескорса О., Ішутіна О. Демократизація освітнього простору: досвід університетів України. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов’янськ : ДДПУ, 2021. Вип. 14. (Ч. 2). С. 5–12.
3. Енциклопедія освіти. / Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 167–168.
4. Концепція нової української школи. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczia.pdf>.
5. Матусевич Т., Колесник Л. Демократія в освіті: ідеальне буття чи педагогічна реальність? *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2019. Вип. 24 (1). С. 115–127. URL: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-115-127>.
6. Севастюк М. С. Становлення суб’єктності майбутнього вчителя початкової школи як фактор формування його професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. С. 174–179.
7. Лимар Ю., Демченко О., Турчина І. Використання філософського діалогу у формуванні навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів. *Інноваційна педагогіка* : зб. наук. праць. Вип. 16. Т. 1. Одеса, 2019. С. 110–114.
8. Професійний стандарт за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)”. С. 12. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>.
9. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка. Спеціальність – 013 Початкова освіта. С. 22.

References:

1. Andrushchenko V. P. (2014) Osvita yak chynnyk formuvannia demokratychnoho svitohliadu studentiv [Education as a factor in shaping the democratic worldview of students] *Nova paradyhma. Filosofii. Politolohiia. Sotsiolohiia* : zhurnal nauk. prats. Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova, Tvorche ob-nia “Nova paradyhma”. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 119. S. 3–12. [in Ukrainian].
2. Navrilova L., Beskorsa O., Ishutina O. (2021) Demokratyzatsiia osvitnoho prostoru: dosvid universytetiv Ukrainy [Democratization of educational space: the experience of Ukrainian universities]. *Profesionalizm pedahoha: teoretichni y metodychni aspekty*. Sloviansk: DDDPU, Vyp. 14. (Ch. 2). S. 5–12 [in Ukrainian].
3. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi redaktor V. H. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. S. 167–168. [in Ukrainian].
4. Kontseptsiia novoi ukrainiskoi shkoly [The concept of a new Ukrainian school]. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczia.pdf>. [in Ukrainian].
5. Matusевич T., Kolesnyk L. (2019) Demokratii v osviti: idealne buttia chy pedahohichna realnist? [Is democracy in education an ideal being or a pedagogical reality?] *Filosofii osvity. Philosophy of Education*. Vyp. 24 (1). S. 115–127. URL: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-115-127> [in Ukrainian].
6. Sevastiuk M. S. (2016) Stanovlennia subiektnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly yak faktor formuvannia yoho profesiinoї kompetentnosti [Formation of the subjectivity of the future primary school teacher as a factor in the formation of his professional competence]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seria 13. Problemy trudovoi ta profesiinoї pidhotovky*. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova, S. 174–179 [in Ukrainian].
7. Lyamar Yu., Demchenko O., Turchyna I. (2019) Vykorystannia filosofskoho dialohu u formuvanni navychok demokratychnoho spilkuvannia maibutnikh pedahohiv [The use of philosophical dialogue in the formation of skills of democratic communication of future teachers]. *Innovatsiina pedahohika*: zb. nauk. prats. Vyp. 16. T. 1. Odessa, S. 110–114 [in Ukrainian].
8. Profesiyni standart za profesiiami “Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity”, “Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity”, “Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)”. [Professional standard by professions “Primary school teacher of general secondary education”, “Teacher of general secondary education”, “Primary education teacher (with a diploma of junior specialist)”]. S. 12. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti> [in Ukrainian].

9. Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Pershyi (bakalavrskyi) riven vyshchoi osvity. Stupin – bakalavr. Haluz znan – 01 Osvita/ Pedahohika. Spetsialnist – 013 Pochatkova osvita [Standard of higher education in Ukraine. The first (bachelor's) level of higher education. Degree – bachelor. Field of knowledge – 01 Education / Pedagogy. Specialty – 013 Primary education] S. 22 [in Ukrainian].

Sevastiuk M. S. *The democratization of the educational process in the professional training of future primary school teachers*

The article highlights the issue of ensuring the democratization of the educational process in the professional training of primary school teachers and determines its impact on the quality of future primary school teachers' training.

The analysis of the literature on the issue allowed us to consider the democratization of education as a complex, multifaceted process that includes all components of the education system: from education management at the state level, education and school systems to communication management and self-organization of each participant.

The democratization of the educational process is seen as the introduction of democratic principles in the joint activities of its participants, the establishment of subject-to-subject relations during training. Manifestations of the democratization in the educational process are the development of student agency, as they are active participants in professional and personal development, the establishment of community relations and cooperation in the educational process.

The democratization of the educational process involves the use of active teaching methods, which include interactive exercises, group work, research, project tasks. This leads to a change in the place and role of the teacher: from an informant, a mentor to a facilitator.

Favorable conditions are created by a democratic educational environment based on the principles of alternativeness, diversity, free choice, and responsibility of students.

The democratization of the educational process ensures the conscious assimilation of professional knowledge through personal acquisition by students, the development of professional competencies through active practice, but also ensures the development of democratic personal values, active and responsible citizenship, which is the basis of developing a competitive primary school teacher and improving the quality of vocational training.

Key words: *professional training, democratization of education, democratization of the educational process, democratic values, student agency, pedagogy of partnership, active teaching methods, democratic educational environment.*